

XI. –XIII. YÜZYIL TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE DİNİ ESERLERİNDEN KÜMBET-TÜRBE-ZİYÂRETGÂH-NAMAZGÂH VE CÂMİLER

Muhammet KEMALOĞLU*

ÖZ

XI. yüzyıldan itibaren Türk göçlerine sahne olan Anadolu'da Büyük Selçukluların İran'da gerçekleştirdikleri Türk-İslâm mimarisiyle, Anadolu kültürünün kaynaşmasından oluşan yeni bir sanat anlayışının ürünü olan kıymetli eserler vücuda getirilmiştir. Bu eserler daha sonraki yıllarda Beylikler ve Osmanlı mimarisine temel teşkil etmiştir. Anadolu Selçuklu sanat eserleri incelendiğinde bunları etkileyen başlıca faktörlerin İslâm inancı, İslam öncesine kadar uzanan Türk kültürü ve nihayet yerli kültürler olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: XI. Yüzyıl, Türk, Türk kültürü, İslâm, Anadolu, Selçuklu, Anadolu, Türk Mimarisi, Türbe, Cami

XI. -XIII CENTURY RELIGIOUS WORKS OF TURKEY SELJUK KUMBET-TOMB- NAMAZGAH AND MOSQUE

ABSTRACT

XI. century migrations of the Seljuk Turks in Anatolia was the scene from centuries of Turkish-Islamic architecture in Iran, perform, consisting of Anatolian culture fusion of the concept of a new product, the precious works of art brought into the body. These works were the basis for the following years, Principalities and Ottoman architecture. The main factors affecting them in the Anatolian Seljuk works of art examined the Islamic faith, Islam dating back to before the local cultures, Turkish culture and finally said that.

Key Words: XI. Century, Seljuk Turks, Anatolia, Turkish culture, Islamic, Turkic Architecture, Tomb, Mosque

* TRT Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, muhammetkemaloglu@gmail.com

GİRİŞ

Anadolu’da büyük bir bayındırlık hareketine girişen Türkiye Selçukluları Devleti ülkenin her köşesini câmî, han, kervansaray, imâret, köprü, çeşme ve medreselerle donattı. Bu dönemde Anadolu’da 1000’den fazla câmî ve medrese yapıldı. Selçuklularda bayındırlık ve imâr işleri emir-i mimârın başkanlığında yürütülürdü. XI. yüzyıldan itibaren Türk göçlerine sahne olan Anadolu’da Büyük Selçukluların İran’da gerçekleştirdikleri Türk-İslâm mimârisiyle, Anadolu kültürünün kaynaşmasından oluşan yeni bir sanat anlayışının ürünü olan kıymetli eserler vücuda getirilmiştir. Bu eserler daha sonraki yıllarda Beylikler ve Osmanlı mimârisine temel teşkil etmiştir. Anadolu Selçuklu sanat eserleri incelendiğinde bunları etkileyen başlıca faktörlerin İslâm inancı, İslâm öncesine kadar uzanan Türk kültürü ve nihâyet yerli kültürler olduğu söylenebilir. Anadolu Selçukluları’ndan günümüze kadar ulaşan en güzel yapılar arasında; Ankara’da Aslanhane Câmîsi, Afyon Karahisar’daki Ulu Câmî, Konya ve Niğde’de Alâeddîn Câmîleri, Kayseri’de Huand Hatun Câmîsi ve külliyesi, Erzurum’da Çifte Minâreli Medrese, Sivas’ta Gök Medrese, Buruciye Medresesi ve Çifte Minâreli Medrese, Kırşehir Melik Gâzi Kümbeti, Ahlat’ta Ulu Kümbet ve Çifte Kümbetler, Aksaray-Konya ve Kayseri-Sivas yolları üzerinde Sultan Hanları, Nevşehir yakınlarında Ağzı Kara Han, Avanos yakınlarında Sarıhan, Sivas’ta İzzeddin Keykâvûs Dârüşşifâsı, Konya’da Karatay Dârüşşifâsı sayılabilir.

Anadolu’nun fethi ve Türkiye Selçukluları Devleti’nin kurulmasından sonra, açılan bu yeni topraklara engin bir vatanseverlik duygusu ile bağlanan Selçuklu Türklerinin, vücuda getirdikleri dinî, içtimaî, iktisadi müesseseler yardımıyla, bu ülkeyi tam bir Türk yurdu ve iş diyarı hâline getirmeye çalıştıklarını biliyoruz. Bazen devlet adamlarının çalışmalarıyla, bazen hayırsever vatandaşların gayretiyle, birçok yerde de erbab-ı tasavvufun himmetiyle ortaya konulan Selçuklu müesseselerinin, ifâ ettikleri hizmetleri itibâriyle tasnife tabi tutulmaları, ihtidâlara tesirleri konusunun rahatlıkla incelenebilmesi bakımından lüzumlu görülmüştür. Ne var ki, bunların tasnifi pek kolay değildir. Özellikle, dinî düşüncenin hayatın her safhasında var olması ve buna bağlı olarak her müessesenin işleminde az çok dinî tesirinin görülmesi tasnifi güçleştiren önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta hangi müesseselerin dinî veya içtimaî yahut iktisadî olduğunu tespit etmek güçleşmektedir. Söz gelişi, câmîlerin ibâdet yerleri olarak dinî müesseseler olduğu açıktır. Fakat dinî ilimlerin tahsil edildiği medreselerin

içtimaî mi yoksa dinî müesseseler mi sayılması gerektiği hususu ortada kalmaktadır. Yahut çok açık bir şekilde iktisadî fonksiyonlarına şahit olduğumuz, diğer taraftan bir tekke düzeni içerisinde kurulduğunu ve işlediğini görmezlikten gelemeyeceğimiz ahi işyerlerinin dinî mi yoksa iktisadî müesseseler mi olduğu hususu da açık değildir. Vakıflar da böyledir. Tamamen İslâmî bir öze bağlılığın ifâdesi olan vakıfların içtimaî ve iktisadî neticeleri göz önüne alınırsa ne tür bir müessese sayılabileceği hususu güçlükler arz eder (Çetin 1981: 114). Bununla beraber biz şimdilik umûmî kabul gören, bugüne kadar yazılmış tasnifler üzerinde yürüyeceğiz.

Câmîler (Mescidler):

Müminlerin topluca Allah'a ibâdet ettikleri yerler olmaları itibâriyle Câmîler (mescitler) önemli dinî müesseselerdir (Koyuncu, 2002:17). Câmîler, Hz. Peygamber devrinden başlamak üzere, sadece Müslümanların cemaat halinde namaz kıldıkları yahut Kur'an-ı Kerîm okudukları yerler olarak kalmamış, cemiyet için çok önemli olan dinî-içtimaî hizmetleri ile temâyüz etmiştir. İslâmîyet'te, mahiyeti icabı, din ile siyâset ayrılmaz bir bütün olduğundan Halife ve Vâliler bir taraftan câmîde namaz kıldırırken, diğer taraftan birçok siyâsî meseleyi de orada müzâkere ediyorlardı. Henüz husûsi meclis ve divanlar kurulmadan önce idarî işler de orada müzâkere olunuyordu. Devlet hazinesinin (beytü'l-mal) muhafaza edildiği yer de câmîlerdi. Câmîler ayrıca mahkeme yeri olarak da kullanılıyordu (Mescit İ. A. , 1979: 1-118; Kuban 1968: 60). Bütün bunların dışında, câmîler birer talim ve terbiye yeri idiler. XI. yüzyıldan itibâren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türk boyları, Malazgirt Zaferi'nden sonra kısa zamanda bu topraklara hâkim oldular. II. Kılıç Arslan zamanı Anadolu Selçukluları için yeni bir devrin başlangıcı oldu. Onun zamanında, Anadolu sahasında medenî inkişâf görülmeye ve yeni müesseseler ortaya çıkmaya başladı. Günümüze intikal eden Selçuklu eserlerinden birçoğunun XII. yüzyılın son yarısı ile XIII. yüzyıla ait olması, ilk yüzyılın müesseseleşmekten çok yerleşmek ve hâkim olmak mücâdeleleri ile geçtiğini göstermektedir.

Bütün bu şartlar altında, Müslümanlara dinî hizmetler götüren, ülkenin İslâmlaşmasında hissesi bulunan câmîlerin bu genel gelişmenin dışında kalamayacağı açıktır. Günümüze intikal eden ilk Anadolu câmîlerinin XII. yüzyılın ikinci yarısından kalmış olması bu durumu ifâde etmektedir (Koyuncu, 2002:17; İsfahani, 1943:56). Fakat bu, ilk fetih yıllarında câmîlerin yapılmadığı mânâsına gelmez. Sultanların fethedilen şehir ve kasabalar

için minberler göndermeleri, imam ve müezzinler tâyin etmeleri câmîlerin varlığının açık işaretleridir. Muhtemelen bu câmîler, kiliselerden çevriliyor veya günümüze kadar intikal etmeyen zayıf malzeme ile yapılıyordu. Kitâbesi tespit edilemeyen küçük câmîlerden bir kısmı da bu devirden kalmış olabilir (Cahen 1979: 246; Çetin 1981: 126). Aslında câmîlerin, Anadolu'nun İslâmlaşmasına iki yönden tesiri olmuştur. Bu tesirlerden ilki ve şüphesiz asıl önemli olanı, Müslüman halka yönelen hizmetleri, ikincisi de gayr-i Müslimlerin ihtidâsına sebep olması ile ilgilidir. Daha önce de ifâde edildiği gibi, Anadolu topraklarının İslâmlaşması, Müslüman Oğuzların bu ülkeye yerleşerek bir Müslüman çoğunluk meydana getirmeleri ile sıkı sıkıya alâkalıdır. câmîlerin yeni fethedilen şehir ve kasabalarda Müslüman halk için iskân mahalleri oluşturan ilk Selçuklu müesseseleri olmaları bu bağlamda önem taşımaktadır. Hemen her Anadolu şehrinde bu tür mescitlere ve çevrelerinde kurulan mahallelere rastlamak mümkündür. Bu durum câmîlerin, yeni iskân mahallerinin teşekkülüne ve gelişmesine, daha çok Müslüman'ın şehirlere yerleşerek şehrin görüntüsünü değiştirmesine ve İslâmlaşmanın süratlenmesine önemli ölçüde tesir ettiğini göstermektedir (Çetin 1981: 129; Koyuncu, 2002:17).

Câmîlerin Müslüman halka yönelen ve çok daha mühim olan başka bu hizmeti de buralarda yürütülen tebliğ ve irşad faaliyetleridir. Böylece câmîlerde, en azından dinî heyecanı yaşatmak ve topluma cihâd ruhunu vermek gibi önemli hizmetler yerine getirilmiştir. İslâmlaştırma çalışmalarında bunun ne kadar önemli olduğu gâyet açıktır, görevlilerin hutbe, vaaz ve başka yollarla halka câmîlerde dinî bilgiler kazandırmaya çalışmaları da çok önemlidir. Çünkü bu tür eğitim, faaliyetleri ile henüz Şamanî kültürünün izlerini muhafaza eden, dinî bilgileri oldukça zayıf geniş Türkmen gurupları hem dinî bilgilerle teçhiz edilmiş hem de daha, sağlam bir imânâ sahip Müslümanlar olarak yetiştirilmiş, böylece, kendilerine göre daha köklü kültüre sahip bulunan Hıristiyan ahâli karşısında kolaylıkla eriyebilecek kitleler olmaktan kurtarılmışlardır. Dolayısıyla bu durum, İslâm kültürünün Anadolu'da güçlenmesine, siyâsî hâkimiyet yanında kültür hâkimiyetinin de teşekkülüne imkân vermiştir. Bu bakımdan câmîlerin, İslâmîyet'in güçlenmesini temin eden, bu hizmetleri üzerinde önemle durulmalıdır. Câmî, Selçuklu Dönemi Anadolu kentinde fiziki yapıyı belirleyen, önemli yönlendirici etkidir. Kentlerin kuruluş ve gelişimleri, mahallelerin oluşumları, hep câmî/mescit ilişkisi sonucunda olmuştur (Kuban 1968: 193; Koyuncu, 2002:17). Fetih yıllarının sonunda Anadolu'nun belli başlı büyük şehirlerinde birer büyük Câmî inşâ edilmiştir. Selçuklu Sultanı Melik Şah, fetih sonunda Anadolu'daki câmîlere

konulmak üzere her şehre bir minber göndermiştir. Melik Şah'ın bu hareketi aslında, şehirlerin Türk iskânına açıldığıнын bir göstergesidir. Anadolu'da ilk inşâ edilen câmîler surların içerisinde, hatta Konya Alâeddîn Câmî'nde olduğu gibi iç kalede yapılmıştır. İlk Câmîler eski geleneklerin devamı olarak sarayla bir arada inşâ edilmiştir. Böylelikle kenti idari ve dinî açıdan etkileyen iki unsurun birlikteliği şehrin yapılaşmasını sağlamıştır. Selçuklu kentinde câmî, imâr veya iskânı arzu edilen kentin ya da mahallenin çekirdeğini oluşturmuştur (Kuban 1968: 193). Câmînin etrafında diğer işlevleri üstlenen yapılar da bazen yerleşebiliyordu (Eravşar 2002: 343-373). Mahallelerin oluşumunda câmîler yönlendirmeyi sağlayan unsur olarak Osmanlı döneminde de karşımıza çıkmaktadır (Eravşar 2002: 343-373). Anadolu'da ilk inşâ edilen câmîlerin bir kısmı, eski kilise veya yapı kalıntıları üzerine kurulmuş, bazı câmîler de şehir yapılaşmalarının merkezini teşkil etmiştir. Daha sonraları inşâ edilen câmî ve mescitlerin genellikle yeni alanlarda kuruldukları bilinmektedir (Ahmed Çelebi, 1976: 97-98; Kurt, 1962:144-s.151; Eyice, 1957:255-279; Şapolyo, 1968:15-16, 26 ; Turan, 1953:549). Tarihi kaynaklarda şehirlerde ilk inşâ edilen bu câmîlerin, Ulu Câmî olarak adlandırıldığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Tanyeli 1987: 177.). Kayseri Ulu Câmî'nin, XIII. yüzyılda Sultan Câmî olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Sümer 1985: 85). Yine Konya ve Sivas'ta câmîlerin Ulu Câmî olarak ayrımının yapılmadığı görülmektedir. Selçuklu kentinde Sulatanların namaz kıldığı ve diğer câmîlerden daha büyük Selâtin Câmîleri bulunmaktadır. Aslında XV. yüzyıldan sonra şehirlerdeki Sultan Câmîleri, Ulu Câmî olarak anılmaya başlamıştır.

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu kapıları Türklere açılmış olmakla birlikte, Türklerin Anadolu'da tutunmaları ve yerleşmeleri için yaklaşık üç çeyrek asır geçmiş ve ancak Türkler Anadolu'daki yapı faaliyetlerine XII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlayabilmişlerdir. Bu sebeple XII. yüzyıl Anadolu'da Türk câmî mimârisinin de bir başlangıcı sayılabilir. XII. yüzyılın ilk yapısının Erzurum Kale Câmî ve yüzyılın son yapısının da Kızıltepe Ulu Câmî olduğu görülmektedir (Güler, Mustafa, Kolay, İlknur Aktuğ 2006: 83-90).

XI. -XIII. Yüzyılda Anadolu'daki Selçuklu Câmîleri (Mescid)-İnşâ Tarihleri ve Banileri:

Abdülaziz Mescidi¹: H. 651/M. 1253, Osman Gâzi'nin kayın pederi olan Şeyh Abdülaziz.

Abdülmümin Mescidi²: H. 674/M. 1275, Emîrü'l-Hacoğlu Mahmûd.

¹ Konya.

Akça Gizlenmez Câmî³: H. 612/M. 1215, Hacı Ferruh bin Abdullah.

Akıncı (Arslan Taş) Mescidi: H. 607/M. 1210, Emir Ali oğlu Cemâleddin İshak.

Alâeddin Câmî⁴: H. 620/M. 1223, Zeyneddin Başara Bey.

Alâeddin Câmî⁵: I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykâvûs ve I. Alâeddin Keykûbâd.

Alâeddin Câmî-Ankara: 1197-98, I. Alâeddin Keykûbâd.

Alâeddin Câmî-Isparta-Uluborlu: H. 629/M. 1231, Sultan II. Kılıç Arslan'ın torunu ve Tuğrul Şah'ın kızı.

Alevi (Ulvi) Sultan Mescidi: 13. yy sonları Seyyid Ahmed İbn-i Seyyid Ali İbn-i Seyyid Mehmed. Z. Atçeken ise bani olarak Yusuf Hüseyin Ulvi ismini vermektedir.

Altın Kalem Mescidi-Akşehir: 620/M. Temmuz 1238, Eminüddin Yusuf bin Hacı İsfendiyar.

Altunapa (İplikçi) Câmî-Konya: H. 598/M. 1202, Şemseddin Altunaba.

Arap Baba Mescidi (Harput): H. 678-M. 1280, III. Gıyâseddin Keyhüsrev.

Arslanhane Câmî-Ankara: H. 689/M. 1290, Emir Seyfeddin Çaşnigir yani "Şerafeddin". Yapının ikinci isminin Ahi Şerafeddin Câmî olması bânisinden kaynaklanmaktadır.

Balıkli Câmî-Kütahya: 1237-1246, Hazer Dinari

Beyhekim Mescidi-Konya: 13. yüzyılın ikinci yarısı Begi Hekim.

Burmali Minâre Câmî-Amasya: 1237-1247, Vezir Ferruh ve kardeşi Haznedar Yusuf

Cizre Ulu Câmî : H. 550-555/M. 1155-1160, Seyfeddin Gâzi oğlu

Divriği Ulu Câmî ve Dârüşşifâsı (Divriği): 1228, yılı Mengüçoğullarından hükümdâr Süleyman Şah oğlu Ahmed Şah Doğan Arslan Mescidi-Mülk Köyü 1247 yılı Emir-i Alem Doğan Arslan Bey.

Ebulfeth Câmî-Karaman: 1247 yılı, Ebu Bekir oğlu Saadeddin Ali.

Eğri Minâre-Aksaray: 1221-1236.

Elti Hatun Câmî-Mazgirt: H. 650/M. 1252 yılı, II. Süleyman Şah'ın kızı Elti Hatun.

Erzurum Kale Câmî: H. 518-527/M. 1124-1132, Ebu'l Muzaffer

Esenlik Câmî-Bulanık: 1194, Şeyh Abdulmelik

Eshab-ı Kehf Câmî-Afşin: H. 630/M. 1232-33, Nasrüddin Hasan Bey.

Eşrefoğlu Câmî (Beyşehir): 1296-1299 yılları.

Geçek Ulu Camisi Geçek Köyü: 1175, Umur Bey oğlu Selçuk Bey

² Konya.

³ Çankırı.

⁴ Niğde.

⁵ Konya.

- Gökçeli Câmî-Samsun-Çarşamba: M. 1206'da, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev.
- Gökmedrese Câmî-Amasya: 1267, Vâli Torumtay
- Güdük Minâre Mescidi-Akşehir: 624/M. 19 Nisan 1276, Muhtesip Eminüddin Hacı Hasan bin Abdullah.
- Hacı Kılıç Câmî-Kayseri: H. 647, M. 1249/50, Tuslu Ali oğlu Ebu'l-Kasım.
- Halfetih Minâresi-Battalgâzi: 13. yüzyıl, "Hötüm Dede"olarak bilinir.
- Hamam-ı Karahisar Köyü Ulu Câmî: 13. yy (H. 657/M. 1259), Emir Seyfettin Kızıl Bey.
- Han Câmî-Kayseri: XIII. yüzyılın ilk çeyreği.
- Hıdırlık (Tepe) Mescidi: 1243/44 yılları, Emir Hezar Dinari.
- Hunat Câmî ve Külliyesi (Merkez): 1238 yılında, I. Alâeddin Keykubâd'ın karısı Mahperi Hatun.
- İnce Minâreli Câmî-Konya: 1260'da, Selçuklu Veziri Sahip Ata.
- Kale Câmî-Divriği: 1180 yılında, Süleyman Şah oğlu Emir İshak.
- Kızıl Minâreli Câmî-Van: 13. yüzyıl.
- Kızılbey Câmî Ankara: 13. yüzyılın ilk çeyreği, Kızılbey.
- Konya Ulu Câmî: H. 550/M. 1155, I. Mesud
- Kölük (Gülük) Câmî-Melikgâzi: 1283 yılında, Kölük (Gülük) bin Abdullah.
- Lala Câmî- Nevşehir: 13. yüzyılda.
- Lala Muslihiddin Câmî-Melikgâzi: 13. yüzyıl, I. Alâeddin Keykübâd'ın Lalası Muslihittin.
- Melik Sunullah Câmî-Battalgâzi: 13. yüzyılın ikinci yarısı, Memluk Sultanı "el-Melik-el-Zahir-Berkuk".
- Mollakent Câmî-Bulanık: 1290'da, Şeyh İbrahim
- Niğde Sungur Bey Câmî: 1335 yılı, Seyfeddin Sungur Ağa
- Niksar Ulu Câmî: 12. Yüzyıl, Bilinmiyor (Güler, M. , Kolay, İ. A 2006 83-90).
- Saadet (Sâdettin) Câmî: 13. yüzyılın ilk yarısı, Hezar Dinari.
- Sadreddîn Konevî Câmî: 1274 yılında.
- Seyitgâzi Câmî-Seyitgâzi: 1208-1209 yılları, I. Gıyâseddin Keyhüsrev.
- Sırçalı Mescidi-Konya: H. 656/M. 1258.
- Siirt Ulu Câmî: H. 523/M. 1129, Muğisüddin Mahmûd(?)
- Silvan Ulu Câmî: 12. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği NecmeddinAlpi
- Tahir ile Zühre Mescidi-Konya: 13. yüzyıl sonları, Sahip-Ata Fahreddin Ali'dir.

Taş Mescidi Konya: 13. yy'da, Fahreddin Ali'dir.

Ulu Câmî (Atabey Câmî-Erzurum): 1179 yılı, Saltukoğulları.

Ulu Câmî (Harput)Elazığ: 1156-1157, Artuklu Fahrettin Karaaslan.

Ulu Câmî-Elbistan: H. 637/M. 1239-40, Emir Mübârizeddin Çavlı.

Ulu Câmî Urfa: 1170-1175 yılları, Nurettin Zengi.

Ulu Câmî-Afyon: 1272.

Ulu Câmî-Battalgâzi: 1224 yılı, Alâeddin Keykubâd.

Ulu Câmî-Bayburt: 13. yüzyıl, Muğisüddin Tuğrul Şah ve II. Gıyâseddin Mesut.

Ulu Câmî-Bitlis: 1150, Ebu'l Muzaffer Muhammed.

Ulu Câmî-Bünyân: 1256, İlhanlı Vâlilerinden Tac-ı Kızıl oğlu Emir Zahirreddin Mahmûd.

Ulu Câmî-Çorum: 13. yüzyılın sonları, Sultan III. Alâeddin Keykübâd azadlı kölelerinden Hayreddin Bey

Ulu Câmî-Develi-Kayseri: H. 680/M. 1281, Göçeraslan oğlu Nasrullah ve eşi Sa'd kızı Sivasti'dir.

Ulu Câmî-Erzurum: 575 (1179), Nâsireddin Muhammed.

Ulu Câmî-Kayseri: 1134-1143 yılları arası, Danişmendli Melik Mehmet.

Ulu Câmî-Kızıltepe-Mardin: 1184-1200, Artukoğullarından Yavlak Aslan tarafından ve kardeşi Artuk Aslan tarafından (1200 ila 1239) da tamamlanmıştır.

Ulu Câmî-Malatya: H. 621/M. 1224, I. Alâeddin Keykübâd zamanında Mansur b. Yakub'un emriyle inşa edilmiştir.

Ulu Câmî-Sinop: 13. yüzyılın ilk yarısı, Sultan I. İzzeddin Keykâvûs, Sultan I. Alâeddin Keykübâd ve Süleyman Pervâne isimleri geçmektedir.

Ulu Câmî-Sivas: 1196-1197 yılı, Kızıl Aslan bin İbrahim.

Ulu Câmî-Sivrihisar: 629/1231-32-673/1274, Cemâleddin Ali Bey.

Ulu Câmî-Van: 12. yy Selçuklu yapısı.

Yazır Köyü Câmî-Yazır köyü: H. 668/M. 1269-1270

Yivli Minâre-Antalya: Alâeddin Câmînin Minâresidir.

Zenbûri Mescidi-Konya: 13. yy, Sultan Alâeddin'in Arıcıbaşı ya da Kara Arslan.

Namazgâhlar (Musallâlar):

Namazgâh, (namaz yeri), Farsça bir kelime olup sözlük anlamı namaz kılınan yer

mânâsınadır. Şehir dışında, kırdaki bir mihrap konulmak suretiyle, namaz kılınmak için husûsi yapılan yerdir. Kervanlarla yapılan uzun yolculuklarda, Müslümanların konakladıkları yerlerde birer namazgâh bulunurdu. Bu yerlerin etrafına ve içine gölge vermek için ağaçlar dikilir, yakınlarına da su içmek, abdest almak ve hayvanları sulamak için çeşme yapılırdı. Bazı namazgâhların üzerleri açık, bazılarının kapalı olurdu. Hutbe için minberi olan namazgâhlar da vardı. Sefer halindeki ordu da bu namazgâhlarda namaz kılar.

Ali Baba Namazgâhı (Musalla): Malatya-Battalgâzi. 1242-43 tarihinde, Sacettin İshakoğlu Kemalettin Kamyar tarafından yaptırılan bir Selçuklu eseridir.

Battalgâzi-Malatya: 1243 yılında Selçuklular tarafından yapılmıştır.

Ziyâretgâhlar:

Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda gerek İslâm öncesi gerekse İslâm'dan sonraki dönemlere mensup ve çeşitli nitelikleriyle ziyâretgâh niteliği kazanmış pek çok şahsiyetin mezarının bulunduğu bilinmektedir. Türkler arasında ziyâretgâhlara yönelik büyük saygının ve bu ziyâretgâhlar çerçevesinde var olan kültürel değerlerin kökeninde hiç şüphesiz eski Türk inançları ve İslâmîyetin kaynaşma olgusunun yattığı söylenebilir. Buna çeşitli zaman ve mekanlarda farklı dinî ve kültürel unsurların da katılması söz konusu olabilir. Ancak ağırlıklı unsurların eski Türk inançlarından ve bunların İslâmlaşmasından geldiği muhakkaktır. Türk halklarının ziyâretgâhlara yönelik gerek düşünüş gerekse davranış bakımından benzeri kalıpları olduğu söylenebilir. Bunlar da yine hem eski Türk inanç sistemi, hem de İslâmîyet ile bağlantılıdır. Ziyâretgâhlara gitme nedenleri, bu mekânlarda sergilenen davranış ve gelenekler (sofra, kurban, çaput bağlama vb.), semboller ve bu ziyâretgâhlardaki biçim özellikleri bizi doğal olarak bu düşünceye götürmektedir. Büyük Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevi'nin Türkistan'da bulunan ziyâretgâhı "İkinci Mekke" olarak görülmekte, halk tarafından buraya yapılan ziyâretler Hacca gitmekle eş tutulmaktadır. Bunu simgelemek üzere halk arasında "Medine'de Muhammed, Türkistan'da Hoca Ahmed" deyişi yerleşmiş durumdadır (Yaman 2005: 29). Anadolu'da Müslümanların her zaman ziyâret ede geldikleri pek çok yer olmakla beraber, burada üzerinde duracağımız ziyâretgâhlar sadece Müslümanlarca değil, onlarla beraber Hıristiyanlarca da kutsal sayılan ve âdeta her iki toplumun birlikte gidip ziyâret ettikleri yerlerdir. Çünkü böyle yerler aynı gâye ile iki ayrı

dine mensup olan insanları bir araya getiriyor ve aralarında sosyal münâsebetlerin kurulmasına yardımcı oluyordu. Şüphesiz bu yakınlaşmadan kârlı çıkanlar, siyâsî ve kültürel hâkimiyeti ellerinde bulunduran Müslümanlar oluyordu (Çetin 1981: 132). Ortaçağlarda da, İslâm âleminin her köşesinde, halkın ziyâret ettiği makam, meşhed ve mezarlar bulunuyordu. Fetihlerden sonra Anadolu'da da böyle yerler ortaya çıkmıştı. Hatta henüz Selçuklu fetih ve iskânı başlamadan önce, Emeviler ve Abbâsîler devrinde bu topraklarda vuku bulan gazâların hatıraları olarak, Selçuklu devrine kadar gelebilen, birçok mezar ve türbeye rastlamak kabildi. Müslümanların itibâr ettiği, Hıristiyanların da ilgisiz kalmadıkları bu tür ziyâret yerleri Selçuklular devrinde çok daha fazla artmıştır. Selçuklular devrinde Anadolu'ya gelen ve bu ülkenin fethi ve İslâmlaşmasında emeği geçen Türkmen şeyhlerinin pek çoğu ölümlerinden sonra velî olarak telâkki olunmuş ve mezarları birer ziyâretgâh hâline getirilmişti. Böylece, Türkmen şeyh ve babalarının ziyâretgâh olan mezarları Ortaçağ Türkiye'sinin her tarafını doldurmuş ve Anadolu'yu âdetâ bir evliyâ diyarı hâline getirmişti (Turan 1953: 543-546). Ortaya çıkan bu yeni ziyâret yerleri Müslümanlarla Hıristiyanları bir araya getiriyor, aralarında ahenkli bir münâsebetin doğmasına, müsâmahakâr davranışların artmasına sebep oluyordu. Görülüyor ki Selçuklular devri Türkiye'si, şu veya bu şekil ortaya çıkmış ve Müslümanlarla Hıristiyanların gidip beraber ziyâret ettikleri birçok müşterek ziyâretgâha sahne olmuştur. Maksadımız bunların listesini vermek değildir, işaret etmek istediğimiz husus, buralarda Müslümanlarla karşılaşan, onlarla kültür alış verişinde bulunan Hıristiyanların, ruhi yapılarını anlatmaktadır. Bu yerlere gidenlerin çeşitli maddî ve manevî sıkıntıları olan, bu sıkıntılardan kurtulmak için manevî yardım dileğinde bulunmak üzere buralara koşan dertli, çâresiz kimseler oldukları düşünülürse, böyle bir muhitte göreceklere maddî-manevî yardımların onların ruhlarında ne derin izler bırakacağını tahmin etmek zor olmaz. Vakıflar ve diğer sosyal tesisleri ile dindaşlarına olduğu kadar Hıristiyanlara da kol kanat geren Müslümanların, ziyâretgâhların ruhanî havasına uyarak daha çok yardım yapacakları açıktır. Müslümanların bu yardımları her türlü yardım ve ilgiye muhtaç olan Hıristiyanları İslâm'a ısındırılmış ve ihtidâlarına sebep olmuş olabilir (Çetin 1981: 134-135). Anadolu bu neviden yüzlerce fâtihi, kumandanı, sahabe, evliyâ, yadır, kerâmet ehli zevâtın ziyâretgâhı ile dopdolu olup bu toprakları vatan yapanlar bu ruhânî zevattır. Meşhur seyyâhımız evliyâ Çelebi din ayrımı yapmaksızın, gezdiği, gördüğü her yerin ziyâretgâhlarını dikkatlice tasvir etmektedir.

Türbeler: Anadolu Selçuklu çağı mezar anıtları da medreseler gibi iki ana tipte incelenir:

1. **Türbeler** (Cebecioğlu 1997: 162),

2. **Kümbetler.**

Türbe (ziyâret olunan mezar), Müslümanlardan, büyük âlim, velî, hükümdâr, hükümdâr zevcesi ve çocukları, emir, vezir ve komutanların kabirleri üzerine inşâ edilmiş, üzerleri özellikle kubbelerle örtülü binalara ve Müslüman olmayanların kabirleri üzerine yapılmış binâlara denilmiştir. İslâm büyüklerinin üstü açık olan mezarlarına da onlara hürmeten türbe denir. İran ve Azerbaycan'da türbeye, sonundaki tâyı telâffuz ederek "**türbet**" derler (Cebecioğlu 1997: 162). İslâm âleminde, Abbâsîler devrinden itibaren, hükümdarlar, halifeler, hükümdâr eşleri ve çocukları, emirler, vezirler, âlimler, veliler, sanatkârlar ve komutanların mezarları üzerine türbeler (**kubbe ve kümbedler**) yapılmıştır. Yapılan türbelerin sanat tarihi ve mimâri açıdan değerli olanları pek çoktur. Türbelerin çatıları birer kubbe ile kaplanmış olduğundan bunlara "**kubbe**" de denilmiş, Türklerde ve İran'da bunlara kümbed veya gömbed denilmiştir. Mağrib'de türbelere "**marabût**" denilir. Şehidlerin gömülü olduğu ve üzerinde onların hatırasına yapılmış olan büyük yapılara "**Meşhed**" (**Şehidlik**) adı verilmiştir (Berktaş,1997:428-429; Turan,1990: 275; Tuncer,1988:253; Turani, 1966:69).

XI. -XIII. Yüzyılda Anadolu'daki Selçuklu Türbeler-İnşâ Tarihleri ve Banileri:

Ahi Yusuf Türbesi-Antalya: 13. yüzyılın ikinci çeyreği.

Akşebe Sultan Türbesi-Alanya: 1230, Akşebe (Güzel 1989: 71-78).

Alâeddin Ali Bey Türbesi-Ezirmik Köyü: 1287, Selçuklu Beyi Alâeddin Ali'ye, Necmettin kızı Olcayto Hatun.

Ali Tûsi Türbesi-Tokat: H. 631/M. 1234, Ebu'l-Kasım b. Ali et-Tusî.

Alişoğlu Türbesi-Ankara-Kalecik: 1231, Alişoğlu Ali Efendi, annesi ve kızı yatmaktadır (Kalafat 1999: 511).

Arap Baba Türbesi (Harput): H. 678-M. 1279, III. Gıyâseddin Keyhüsrev.

Bektâş Baba Türbesi: 13. yy'ın ikinci yarısı.

Beşparmak Türbesi-Kayseri: 13. yüzyılın son çeyreği.

Boyalıköy Eyvan Türbe: 13. yüzyılın ikinci yarısı.

Buharalı Bedrettin Türbesi: 13-14. yy. , Beylikler dönemi. Buhara Halifelerinden Seyyid Muhammed, Seyyid Burhaneddin Efendiler

Caca Bey Türbesi-Kırşehir: H. 671/M. 1272-73, Caca oğlu Nureddin Cibril.

Dev Ali Türbesi-Kayseri, Develi: 13. yüzyıl sonları.

Ergun Çelebi Türbesi-Kütahya: XIII. yy. 'ın ilk yarısı

Fatma Hatun Türbesi-Kırşehir: 1266, Hoca Aka Maatr.

Gevher Nesibe Sultan Türbesi : 1206.

Gömeç Hatun Türbesi-Konya : XIII. yüzyılın sonları Rükneddin Kılıç Aslan karısı Gömeç Hatun'a ait olduğu söylenmektedir.

Hacı Çıkrık Türbesi-Niksar: H. 578/M. 1182-83, Bedreddin Ebu Mansur Şehinşâh.

Hacı Doğrul Türbesi-Yarpuz köyü.

Herdene Bahar Baba Türbesi-Osmanköyü: 13. yüzyılın ikinci yarısı.

Himmet Baba Türbesi : 13. yy (Parman Ebru-Altınsapan Erol 2001: 115-228).

Hoca Yunus Türbesi-Sivrihisar: 1276, Sâdeddin Hoca Yunus.

Horasan Baba Türbesi: 1040, Şeyh (Baba) İsmail Kemalettin (Kalafat 1999: 521).

Kadıncık Ana Türbesi-Seyitgâzi: 13. yy'ın ilk çeyreği, Kadıncık Ana Ümmühan Hatun (Say 2001: 187).

Karanlık Kümbet Türbesi: H. 708, Tuğ Bey Vecihiddin'in oğlu Sadreddin Türkbeğ yapılmıştır (Kalafat 1999: 522).

Kaygusuz Abdal Türbesi: 1168, Kaygusuz Abdal (Kalafat 1999: 512).

Kırmızı Ebe Türbesi-Taşlıca Köyü: Rivayete göre, Alâeddîn Keykubat'ın ordularını bir kova ayranla doyuruş, ayran hâlâ bitmemiştir. Güyâ "Anadolu" kelimesi Kırmızı Ebe'nin askere" doldurayım" demesinden çıkmıştır (Kalafat 1999: 512).

Melik Gâzi Türbesi-Kırşehir: 13. yüzyıl.

Melik Gâzi Türbesi-Niksar: XII. yüzyılın ortaları, Nizâmaddin Yağıbasan.

Mevlâna Türbesi ve Dergâhı: 1230 yılı, Mevlâna'nın babasının Sultan-ul Ulema Bahaeddin Veledin vasiyeti üzerine buraya gömülüp, üzerine basit bir türbe yapılmasıyla oluşmuştur.

Nasreddin Hoca Türbesi (Akşehir): H. 683 (1284).

Saya Baba Türbesi-Akviran Köyü: 13. yüzyılın ikinci yarısı.

Sefer Paşa Türbesi-Tokat: 649/M. 1251, Ebubekir bin Lokman bin Mesud.

Selime Sultan Türbesi (Selime Köyü)-Aksaray.

Seyyid Şerif Türbesi-Develi: H. 695-M. 1295/96, Şeyh Seyyid-i Şerif (Akok, Mahmut-Özgüç, Tahsin 1955: 377-384).

Sultanbağı Mezarlığı: 13. yüzyıl ortaları.

Şah Ahmed Türbesi: 1242 yılın (Kalafat 1999: 514).

Şehçakar Dede Türbesi: 1300 yılı (Kalafat 1999: 514).

Taptuk Emre Türbesi-Aksaray.

Toruntay Türbesi-Amasya: H. 677/M. 1278, Toruntay Bin Abdullah'tır.

Ümmühan Hatun Türbesi: 1205-11, Ümmühan Hatun (Altınsapan 1993: 115).

Yunus Emre Türbesi (Ortaköy): Aksaray-Reşadiye köyü.

Yusuf Bin Yakub Türbesi-Çay: H. 677/M. 1278-79 yılları, Yusuf bin Yakup Bey.

Kümbetler:

Kümbetler, Selçuklular zamanında yapılan kendine özgü yapısı olan anıtmezarlardır. Müslümanların ölülerini gömdükleri binalara kümbet veya türbe denilmektedir. Kümbet daha ziyâde kubbe ile değil de yuvarlak veya çokgen tabanlı ve tepesi sivri külâh biçimindeki örtülü olan anıt mezarlardır. Kümbet mimâri bir tarzdır. Birer sanat eseri olan türbelerin, basit, dört köşeli çeşitleri yanında, alınları (ön cephesi) çini ve mozaiklerle süslenmiş, cephe dış yüzlerine kesme taşlarla boydan boya çeşitli motifler işlenmiş, değişik yazı çeşitleriyle Kitâbeler kazınmış, bazen içleri de süslenmiş, pek çok türbe çeşitleri vardır. Türbelerin çatısı, kubbe, piramit ve konik şekiller arz eder. Bunların dört duvar üzerine kubbeye örtülü olanlarına "**türbe**", silindirik veya çokgen gövde üzerine konik veya piramit çatıyla örtülü olanlarına da "**kümbet**" adı verilir. İslâm âleminde bu tür yapıların tavanı, genellikle birer kubbeye kaplı olduğundan, bunlara yalnızca "kubbe" denmiştir. Türkler ise, bu yapılara "türbe" demişlerdir. Azerbaycan ve İran'da kubbe yerine "kümbet", türbe yerine ise "**türbet**" isimleri kullanılmıştır. Doğu Anadolu'da türbeye, pek çok yerde "**kümbet**" veya "**künbet**" denir. Arap ülkelerinde bu çeşit kubbeli mezarlar için "**merebut**" veya orada gömülü bulunan peygamber, âlim, veli vb. gibi din büyükleriye "**makam**" adı kullanılmıştır. Makam-ı İbrahim vb. gibi (Kümbet Maddesi, Rehber Ansiklopedisi 1984: 56). Anadolu Selçuklu mimârisinde anıt mezarları önemli bir yer tutar. Kümbet ve türbe şeklinde inşâ edilen bu yapılar arasında câmî, medrese ve külliyele bağlı olanlar dışında tek başına bulunanlar daha büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Selçuklular'dan günümüze gelen en erken tarihli mezar anıtı, Konya Alâeddîn Câmîsi avlusundaki XII. yüzyıldan kalma II. Kılıç Arslan Kümbeti'dir. Bir diğer Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus ise, Sivas'taki medresesinin güney eyvânında gömülüdür ve üzerine tuğladan on kenarlı bir kümbet yapılmıştır. Medrese ve câmîlere bağlı çeşitli türbe ve kümbetlerden başka ilgi çekici bir mezar anıtı, Tercan'da Mama Hatun

Kümbeti'dir. Ahlat, 13. yy. kümbetleriyle dikkati çektiği kadar, mezar taşlarıyla da önemli durulan bir merkezdir. Burada Şeyh Necmeddin, Hasan Padişah, Çifte Kümbetler gibi örneklerin en dikkate değerlerinden birisi, silindir gövdesiyle Ulu Kümbet'dir.

XI. -XIII. Yüzyılda Anadolu'daki Selçuklu Kümbetlerin-İnşâ Tarihleri ve Banileri:

Akyapı Kümbeti: 13. yüzyıl (Öztürk 1991: 45-68).

Alaca Kümbet-Kayseri: 13. yüzyılın sonları, Sadreddin Ömer.

Bugatay Aka Kümbeti-Bitlis: 1281, Bugatay Aka ile Şirin Hatun.

Çifte Kümbet-Kayseri : 1248, I. Alâeddîn Keykûbâd'ın eşlerinden, Melike Adile için kızları tarafından yaptırıldığı öğrenilir.

Döner Kümbet-Kayseri: 1276, Kitâbede Şah Cihân Hatun.

Elti Hatun Kümbedi-Mazgirt: H. 650/M. 1252, II. Süleyman Şah'ın kızı Elti Hatun'dur (Durukan 1998: 15-36; Tuncer 1971: 75).

Esirüddin Ebheri Kümbeti-Eber Kasabası: 13. yüzyılın ikinci yarısı Eş-Şeyh Esirüddin Mufaddal bin Ömer el-Ebheri (Ünal 1984: 187-188).

Hacib Çavlı Kümbedi-Kayseri : 12. yüzyıl sonu ya da 13. yüzyıl başları, Hacip Çavlı.

Hân Câmî Kümbedi-Kayseri: 1188-89 yılları, Emir Cemâleddin.

Hasan Pâdişâh Kümbeti-Ahlat.

Hasbek Kümbedi-Kayseri: 12. yüzyıl sonu.

Hüseyin Timur Kümbeti-Bitlis.

Kalender (Karakurt) Baba Kümbeti: 1135, Selçuklu Emirlerinden Karakurt baba adı ile de bilinen Kalendar Baba adına yaptırıldığı anlaşılmıştır.

Kırkkızlar Kümbeti-Niksar: 12. yüzyılın ilk çeyreği.

Kulak Kümbeti-Niksar: 12. yüzyılda, Esedü'd-Din Arslan-Doğmuş.

Kureyş Baba Kümbeti-Boyalı Köyü: 13. yüzyılın başları, Kureyş bin İlyas bin Oğuz.

Mama Hatun Kümbeti-Tercan: 1192, Saltuklu Prensesi Mama Hatun.

Melikgâzi Kümbeti-Kırşehir: 13. yy. ortaları, Mengücek Melik Müzafferüddin Behram Şah.

Sitti Zeynep Kümbeti-Battalgâzi: 13. yüzyılda.

Şeyh Necmettin Kümbeti-Ahlat: H. 619/M. 1222, Şeyh Necmettin.

Ulu Kümbet-Ahlat: XIII. yy. .

Üç Kümbetler-Erzurum: Saltukoğulları Devri Emir Saltuk.

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu’da yaşayan Türkler siyasî, tarihi kültür ve medeniyet sahalarında oldukça fazla eserler vermişlerdir. Türkiye Selçuklularından günümüze ulaşabilen mimarlık ürünlerinin büyük kısmı dini mimarlık örnekleridir. Camiler, kümbetler, türbeler ve namazgâhlar bunların en ilgi çekicileridir. Nurettin İbrahim, “Anadolu’da Selçuk Sanatı 1”, Millî Mecmua, C. 8, S. 94, 15 Eylül 1927, s.

1522-1524, adlı eserinde, “Anadolu’yu süsleyen ve mimari tarihimizin muazzam kâbesi olan nice bedii (güzel) eserlerimiz vardır ki kıymeti ve zenginliği birçoklarımızın meçhulüdür. Evet, çünkü bu vadide yazılmış kitaplarımız, bu eserleri tespit etmiş kataloglarımız yoktur. Bunun içindir ki mimari tarihimizin birçok sahifelerine vâkıf (haberdar) değiliz. Bu ise Türk ve Türkçülük namına affı kabil (mümkün) olmayan bir günahdır. Tarihimizin muhtelif (çeşitli) mevzularıyla uğraşan müverrihlerimiz (tarihçilerimiz), biraz da vakitlerini Rumeli ve Anadolu’daki mimari eserlerin tarihî noktalarına hasretmiş (ayırılmış) olsalardı hiç şüphe yok ki bugün, hakiki delillere istinat eden (dayanan) binlerce zengin eserlerimizin tarihî bir kitabına malik olurduk. Tetkikatımız (araştırmalarımız, incelemelerimiz) bize Selçukilerin pek eskiden beri sanat meftunu (tutkunu) olduklarını gösteriyor. Üç asır kadar başlı başına bir medeniyet teşkil eden (oluşturan) Selçukilerin Anadolu’nun bazı kısımlarında birçok mimari hazineler vücuda getirmiş olduklarını iftiharla görüyoruz.” diyor. XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu mimarisinin altın çağıdır. Bugüne kadar ulaşan ve hemen hepsi buldukları yerin simgesi haline gelen yapılar bu yüzyıldan kalmadır. Bizde bu çalışmamızda Türkiye Selçukluları zamanından günümüze kadar varlıklarını sürdüren eserleri ele almaya çalıştık.

KAYNAKÇA

AHMED ÇELEBİ, İslamda Eğitim Öğretim Tarihi, Trc: Ali yardım, İstanbul 1976.

AKMAYDALI, Hüdevendigâr (1994), Mihrablı ve Minberli Namazgâhlarımız, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 23, s. 123, 124.

AKOK, Mahmut-ÖZGÜÇ, Tahsin (1955), “Develi Abideleri”, *Bel*: 19, Sayı: 76, Ankara, s. 377-384.

ALTINSAPAN, Erol (1993), “Eskişehir Seyitgazi Külliyesi”, *Dekorasyon Dergisi*, Sayı: 45, s. 115

- BERKTAY, Halil vd. Osmanlı Devletine Kadar Türkler, İstanbul 1997.
- CAHEN, Claude (1979), Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, "Bünyan Ulu Camii Kitabesi", *İ.Ü.E.F.T.D.*, Sayı: XXXIV, 1984, s.508.
- ÇETİN, Osman (1981), *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul.
- DANIŞMAN, H. Günhan (1998), "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği-Bafra İkiztepe Arkeolojik Verilerinin Işığında Çarşamba Gökçeli Caminin İncelenmesi", *IX. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara, C. I, s. 135-144.
- DURAN, Remzi (2006), *Konya Alaeddin Camisi Kitabeleri, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- DURUKAN, Aynur (1998), "Anadolu Selçuklularında Kadın Baniler", *V. D.*, Sayı: 27, Ankara, s. 15-36
- ERAVŞAR, Osman (2002), "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler*, C. 6, Ankara, s. 343-373.
- ERSOY, Bozkurt (1992), "Eski Malatya(Battalgazi) Türk-İslam Eserleri", *Kültür ve Sanat*, 4/6, Aralık, s. 11-15.
- ES, Muharrem (2008), Ahilik ve Yerel Yönetimler, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, 15-17 Ekim, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/nisan2008/9.pdf>
- ESEMENLİ, Deniz (1989), "Alaeddin Camî ve Medresesi", *T.D.İ.A.*, C. 2, İstanbul, s. 328-329.
- ESKİCİ, Bekir (2006), *Malatya, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- EYİCE, Semavi, "Cami", *Türk Ansiklopedisi*, C.IX, Ankara 1957, s.255-279.
- GÜLER, Mustafa, Kolay, İlknur Aktuğ (2006, 12. Yüzyıl Anadolu Türk Camileri, *İTÜ Dergisi/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, C. 5, Sayı: 2, Kısım: 1, Eylül, s. . 83-90.
- GÜZEL, Abdurrahman (1989), "Alanya'da Ziyaret ve Ziyaret Yerleri", *Antalya III. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yay. , İstanbul, s. 71-78.
- İBRAHİM, Nurettin, "Anadolu'da Selçuk Sanatı 1", *Millî Mecmua*, C. 8, S. 94, 15 Eylül 1927, s. 1522-1524.
- İLTER, Figen (1975-76), "Sivrihisar Yöresi Araştırmaları", *Anadolu (Anatolia)*, XIX, s. 13-49.
- İSFAHANİ, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, (Terc:K.Burslan), İstanbul 1943.
- KALAFAT, Yaşar (1999), Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I, C. 40, s. 511, *dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37&sayi_id=743-*.
- KARAMAĞRALI, Haluk (1982), "Konya Ulu Camî", *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, Sayı: 4s. 121-132.
- KAYNAK: Bedrettin Kemaloğlu.
- KOYUNCU, Serpil, *Anadolu Selçuklu Dönemi Türk Kültür Hayatı*, Yüksek lisans Tezi, 2002.

- KÖPRÜLÜ, Fuat (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, s. 15-16.
- KUBAN, Doğan (1968), "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *V. D.* , Sayı: VII, s. 60.
- KURT, Erdmann, " XIII. yüzyıl Anadolu Camilerinin Özel Durumu, "Millet Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara 19-24 Ekim 1959, Tebliğler, Ankara 1962, .144-s.151.
- KÜMBET MADDESİ (1984), *Rehber Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s. 56.
- MESCİT (1979), *İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, s. 1-118
- MÜLAYİM, Selçuk (2000), "İplikçi Camî", *TDV. İ. A.* , C. 22, İstanbul, s. 373-375.
- NAMAZGAH MADDESİ, 8 1984), *Rehber Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, s. 38.
- ORAL, M. Zeki (1948), "Malatya Kitabeleri ve Tarihi", *III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, s. 437
- ORAL, M. Zeki (1961), "Konya'da Sırçalı Medrese", *Bel*: 99, T. T. K. Yay. , Temmuz, Cilt: XXV, s. 355-396.
- ORAL, M. Zeki (1962), "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *V. D.* , Sayı: V, Ankara, s. 23-77.
- ÖZBEK, Yıldırım (2001), "Kayseri'de Bilinmeyen Bir Selçuklu Yapısı: Yazır Köyü Camî", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C. 2, Konya, s. 147-152, 525-535.
- ÖZERGİN, M. Kemal (1965), "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ. Ü. E. F. T. D.* , XV/20, s. 141-170.
- ÖZTÜRK, Nazif (1991), "Vakıflar Arşiv kayıtlarına göre Niksar Vakıfları", *V. D.* , Sayı: XXII, Ankara, s. 45-68.
- PARMAN Ebru-ALTINSAPAN Erol (2001), "Eskişehir-Seyitgazi-Kümbet Köyü'nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi", *Yıldız Demiriz'e Armağan*, İstanbul, s. 115-228.
- SAY, Yağmur (2001), "Seyyid Battal Gazi Kültü ve Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Tarihte Eskişehir Sempozyumu-1(2-4 Kasım 1998)*, Eskişehir, s. 171.
- SÜMER, Faruk (1985), *Yabanlı Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar)*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan , "Türk Kültür Tarihi Camilerimiz" , *Önasya*, III/33 (Mayıs 1968) s.15-16, 26.
- ŞİMŞİR, Zekeriya (2001), "Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kufi ve Ma'liki Yazı", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri 11-13 Ekim 2000*, Konya, C. II, S. Ü. S. A. M, Konya, s. 311-331
- TANYELİ, Uğur (1987), *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI. -XV. Yüzyıllar)*, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 177.
- TUNCER, O. Cezmi (1971), "Tunceli-Mazgirt Elti Hatun Camî", *Önasya*, C. VII, s. 75.

TUNCER, Orhan Cezmi, Anadolu Kümbetleri-Selçuklu Dönemi, Ankara 1988.

TURAN, Osman (1953, Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustatu'l-adale fi Kavâidi's-saltana",
Köprülü Armağanı, İstanbul, s. 532-533.

TURAN, Şerafettin, Türk Kültür Tarihi , İstanbul 1990.

TURANİ, Adnan, Sanat Terimleri Sözlüğü, (?) 1966 , s.69.

UĞURLU, Ergül (1968), "Ankara Kızılbaş Camî Minberi", *T. E. D. ,* Sayı: 10, s. 75-88.

ULUÇAM, Abdüsselam (1995), "Eski Van'da Selçuklu İzleri", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri
Semineri (Konya, 25-27 Nisan 1994, Bildiriler)*, Konya, s. 53-67.

ULUÇAM, Abdüsselâm (1996), "Eski Van'daki Mimari Anıtlar", *Türkiye İş Bankası Kültür Sanat Dergisi (Van
Özel Sayısı)*, Sayı: 32, Ankara, s. 19-24.

ÜNAL, Hüseyin Rahmi (1984), "Eber Künbeti ve Sarı Lala Türbesi (Afyon)", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*,
İzmir, s. 187-188.

YAMAN, Ali (2005), "Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında", *Manas
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi-Manas Üniversitesi Koomdk İlimler Jurnalı*, Bişkek, Sayı: 14, ss.
29-37.

<http://anadoluselcuklumimarisi.com>